

TIJORAT BANKLARINING KREDIT SIYOSATINI TAKOMILLASHTIRISH.

Akbarov Zohidjon Sobirjon o'g'li

Chilonzor Davr bank filiali monitoring bulim boshlig'i

Annotatsiya: *Ushbu modda iqtisodiy tuzilmaning raqobatbardoshligini oshirish uchun iqtisodiy inqiroz sharoitida tijorat bankining kredit siyosatini takomillashtirish muammolarini aniqladi va yo'llarini taklif qildi. Bankning umumiy iqtisodiy siyosatining bir qismi sifatida kredit siyosatini optimallashtirish sxemalarini amalga oshirish xo'jalik yurituvchi sub'ekt faoliyati samaradorligini oshirish va uni iqtisodiy o'sishning yangi modeliga olib chiqish imkonini berishi ko'rsatilgan.*

Kalit so'zlar: *bank, kredit, kredit siyosati, kredit, moliya bozori, iqtisodiy inqiroz.*

Bozor iqtisodiyoti va bank tizimining hozirgi rivojlanish bosqichi sezilarli dinamizm va noaniqlik bilan ajralib turadi. Bunday sharoitda kredit siyosatini shakllantirish orqali tijorat banklarining kredit portfelini boshqarish muammolari ayniqsa dolzarb bo'lib qolmoqda. Hozirgi vaqtda bank sohasi juda ko'p muammolarga duch keldi, shu bilan birga o'zgaruvchan sharoitlarga tezda moslashish zarurati paydo bo'ldi. [1; 12].

Iqtisodiy munosabatlar rivojlanishining hozirgi bosqichida mahalliy bank sohasi murakkab iqtisodiy va geosiyosiy vaziyat bilan birlashtirilgan AQSh va Evropa Ittifoqi sanksiyalari sharoitida o'z faoliyatini tashkil etishda jiddiy qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Deyarli barcha mahalliy banklar va hatto Sberbank, VTB, Gazprombank va boshqalar kabi tizimni tashkil etuvchi banklar o'z faoliyatini amalga oshirishda qiyinchiliklarga duch kelmoqdalar, chunki ular iqtisodiyot sektori aktivlarining katta qismini (taxminan 70%) tashkil etadi.

Bank sektorida banklar rahbariyatidan tijorat bankining kredit portfelini boshqarishni takomillashtirish choralarini ko'rishni talab qiladi. Jahon iqtisodiyotidagi salbiy tendentsiyalar bankning kredit portfeli xavfini oshiradi. Shu munosabat bilan bankning kredit portfelini boshqarishni yanada takomillashtirish zarur, bu kredit xatarlarini kamaytirishga, shuningdek kredit faoliyati samaradorligini saqlab qolish va oshirishga imkon beradi. Bunday boshqaruvning maqsadi salbiy tendentsiyalarning paydo bo'lish ehtimolini erta aniqlash, kreditlar holatini monitoring qilish va kredit risklarini boshqarishdir. Eng muhim muammo endi kreditlashning sekinlashishi, balanslarning yomonlashishi. Biznes yuritish juda qiyin bo'lgan yuqori foiz stavkalari tufayli bank sektorining eng katta muammosi kreditlarga bo'lgan talabning cheklanganligi [2]. Ikkinchi eng muhim muammo-muddati o'tgan kredit qarzining o'sishi. Iqtisodiy o'sishni inhibe qilish qarz oluvchilarning to'lov qobiliyatiga ta'sir qilishi mumkin emas. Tanlangan kredit siyosatiga (tajovuzkor, konservativ, mo'tadil) qarab tijorat bankining kredit portfelini boshqarishni doimiy ravishda takomillashtirish tijorat bankining kredit siyosati samaradorligini oshirishga,

bankning yuqori iqtisodiy natijalarga erishishiga, raqobatdosh bank muhitida etakchilik mavqeini saqlab qolishga, sheriklar va mijozlar ishonchini oshirishga yordam beradi

Bankning kredit strategiyasini takomillashtirish uchun quyidagi tavsiyalar taklif etiladi:

- bank kredit xodimlarining xabardorligi va bilim darajasini oshirish uchun har yili kredit siyosati bo'yicha xodimlarni o'qitish va attestatsiyadan o'tkazish, bankning haqiqiy ishida kredit siyosatini amalga oshirishda yuzaga keladigan qiyinchiliklarni tahlil qilish asosida kredit strategiyasi to'g'risidagi hujjatni takomillashtirish bo'yicha takliflar va tavsiyalar to'plamini shakllantirish kerak;

- kredit siyosatining moliya bozoriga yo'naltirilishini ta'minlash, shuningdek, mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishidagi mavjud tendentsiyalarni hisobga olgan holda, kredit mahsulotlariga talab istiqbollarini aniqlashtirish uchun bank mijozlarining marketing qoidalari tizimini joriy etish taklif etiladi. Kelajakda bankning kredit siyosatidagi o'zgarishlarni uzoq va qisqa muddatli istiqbolga moslashtirishda marketing tadqiqotlari natijalarini qo'llang;

- bankning tegishli hujjatida belgilangan Real kredit strategiyasi va rasmiy kredit strategiyasining muvofiqligini ta'minlash maqsadida kredit strategiyasini boshqarish masalalarini ishlab chiqish, uni takomillashtirish, talqin qilish va amalga oshirish tartib-taomillarini ajratib ko'rsatish, ushbu tartib-taomillarning bajarilishi uchun mas'ul mansabdor shaxslarni aniqlashtirish taklif etiladi;

- bank faoliyati samaradorligini oshirish, kredit olish uchun arizalarni o'rganish vaqtini optimallashtirish, mijozlar bilan ishlashni optimallashtirish maqsadida bankning kredit strategiyasida hech bo'lmaganda ijobiy va istalmagan kreditlarning umumlashtirilgan bo'linishini aniqlashtirish taklif qilindi;

- bankning kredit siyosatini takomillashtirish uchun inqirozli vaziyatlar sharoitlariga javob beradigan chora-tadbirlar majmuini ishlab chiqish zarur. Ushbu chora-tadbirlar majmuasining asosiy ustuvor vazifalari quyidagilardan iborat bo'lishi kerak:

- kreditni boshqarishning odatiy bo'lmagan protseduralaridan foydalanish muddatini cheklash;

- kredit xavfining bank ishiga ta'sirini kamaytirish;

- kelajakda shunga o'xshash inqirozli vaziyatlarning paydo bo'lishining oldini olish. [5]

Jahon moliya bozorlaridagi so'nggi va hozirgi voqeliklar mavjud tahdidlarni baholashda banklarning yanada qat'iy usuliga ehtiyoj borligini aniqladi. Bankning barqarorligi nuqtai nazaridan muhim voqealardan biri bu stressni sinash doirasida ekstremal bozor sharoitida zararni yanada etarli darajada baholashni shakllantirishdir, bu esa yuzaga kelishi mumkin bo'lgan inqiroz davrida xatarlarni samarali nazorat qilish va boshqarish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi. Stress

testining mohiyati nima bo'lishini va ma'lum bir kutilmagan vaziyatda bank qanday yo'qotishlarga duch kelishini bilish va bashorat qilishdir.

Stress testini qo'llashning asosiy vazifalari ekstremal vaziyatda kredit institutining mumkin bo'lgan katta yo'qotishlarini qoplash bo'yicha chora-tadbirlar majmuini aniqlash va kredit xavfini kamaytirish va ushbu xavfning salbiy ta'sirini kamaytirish bo'yicha zarur choralarni taklif qilish bo'lishi kerak. Stressni sinash vositalaridan foydalanishning asosiy qoidalari quyidagilardan iborat: foydalanishning muntazamligi, bankning holatiga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan barcha mumkin bo'lgan stsenariylarni o'rganish, ushbu muammoni hal qilish uchun bank uchun maqbul alternativ variantni ishlab chiqish. [6]

2017-yilda boshlangan iqtisodiyotni liberallashtirish va bozor mexanizmlari rolini oshirishga qaratilgan iqtisodiy islohotlarning yangi bosqichi o'rta muddatli istiqbolda bank tizimi va pul-kredit siyosatini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlarini belgilab berdi.

Ushbu yo'nalishdagi muhim qarorlardan biri milliy valyuta almashuv kursining bozor mexanizmlari asosida shakllanish tamoyillarini joriy etish orqali ichki valyuta bozorini bosqichma-bosqich liberallashtirilishi bilan bog'liq amaliy qadamlar bo'ldi.

Valyuta kursi shakllanishida tamomila yangi yondashuvdan foydalanilishi, o'z navbatida, Markaziy bankning asosiy e'tiborini ichki bozordagi narxlar barqarorligiga qaratish asnosida pul-kredit siyosatini takomillashtirish imkoniyatini beradi. Ayni vaqtda valyuta bozorini liberallashtirish borasidagi islohotlarning muvafaqqiyatli amalga oshirilishi ko'p jihatdan pul-kredit siyosatini takomillashtirish, tijorat banklari faoliyatini mustahkamlash hamda bank tizimini rivojlantirish choralari samaradorligi bilan chambarchas bog'liq. Shundan kelib chiqib, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Valyuta bozorini liberallashtirish bo'yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmoni e'lon qilinishidan ko'p o'tmay O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Pul-kredit siyosatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori qabul qilindi va Pul-kredit siyosatini 2017-2021-yillarda rivojlantirish va inflyatsion targetlash rejimiga bosqichma-bosqich o'tish bo'yicha chora-tadbirlar Kompleksi tasdiqlandi. Bu boradagi keyingi muhim qadamlardan biri O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 9-yanvardagi "O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki faoliyatini tubdan takomillashtirish to'g'risida"gi Farmonining qabul qilinishi bo'ldi.

Mazkur farmonda narxlar barqarorligini ta'minlash vazifasi Markaziy bankning bosh maqsadi etib belgilanib, Markaziy bankning mustaqilligi va institutsional rivojlanishini ta'minlash bo'yicha tegishli choralar nazarda tutilgan. Qayd etish lozimki, iqtisodiy siyosatni amalga oshirish yondashuvlarining qayta ko'rib chiqilishi davrida shakllanayotgan yangi voqeliklarda pul-kredit sohasidagi o'zgarishlarning aholi va tadbirkorlik sub'ektlari tomonidan to'g'ri qabul qilinishi va qo'llab-quvvatlanishi muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining o'rta muddatli istiqbolda pul-kredit siyosatini rivojlantirish va amalga oshirish Konsepsiyasi kommunikatsiyalar kanalining jamoatchilik fikrini shakllantirish hamda inflyatsion targetlash rejimini amaliyotga joriy etishdagi yetakchi roli inobatga olingan holda ishlab chiqilgan. Ushbu Konsepsiyaning maqsadi inflyatsion targetlashga o'tishning konseptual asoslarini hamda ushbu pul-kredit siyosati rejimini amaliyotga muvaffaqiyatli joriy etish uchun zaruriy sharoitlar yaratish bo'yicha o'rta muddatli rejalarni keng jamoatchilikka yetkazish va batafsil tushuntirishga qaratilgan.

Kreditlar bo'yicha tahdidlar darajasini pasaytirish uchun tahdidlarni sug'urtalashning quyidagi turlarini yaratish va amalga oshirish kerak: mijozning ish joyiga zarar etkazish xavfini sug'urtalash; mijozning bankrotlik xavfini sug'urtalash.

Xorijiy tijorat banklarining tajribasi shuni ko'rsatadiki, banklarning kredit strategiyasining uzoq muddatli barqarorligi va rentabelligini birinchi navbatda tijorat, ammo moliyaviy natijalarga erishishga e'tibor qaratib, ustuvorliklarni o'zgartirish orqali ta'minlash mumkin. Barqaror rentabellikka tahdid bilan chambarchas bog'liq bo'lgan kreditlar bo'yicha katta foizlar bilan emas, balki xarajatlarni optimallashtirish orqali erishish kerak.

Ushbu yondashuvning ahamiyati rasmiy hokimiyatning dasturiy hujjatlarida aks ettirilgan bo'lib, unda bank mahsulotlari hajmining o'sishiga bank segmentining barqarorligini yo'qotish bilan erishish mumkin emasligi qayd etilgan.

Mijozlar bilan munosabatlarda, qiyin vaziyatda bo'lgan mijozga ushbu muammoni hal qilishda qo'shimcha yordam taklif qilish strategiyasiga rioya qilish tavsiya etiladi. Ushbu holatlarda aksariyat banklar o'zlarining zararlarini har qanday yo'l bilan kamaytirishga intilishadi, xususan kreditni muddatidan oldin to'lash yoki tegishli garovni amalga oshirish orqali. Ammo bankning bunday siyosati qarz oluvchining moliyaviy ahvolini yanada yomonlashishiga ob'ektiv ravishda hissa qo'shadi. Bunday holda, bank to'g'ridan - to'g'ri moliyaviy zararni ham o'z zimmasiga oladi, chunki ko'pincha kreditning butun miqdorini hisoblangan foizlar bilan qaytarish mumkin emas va bilvosita-natijada mijozning kredit bitimlari bozorida yo'qolishi.

Agar tasodifiy qarz oluvchilar doirasida, kreditor hali ham maqbul bo'lgan hamkorlikni qo'llab-quvvatlamasa, unda doimiy mijozlarga nisbatan boshqacha harakat qilish kerak. Qarz oluvchi tomonidan yuzaga kelgan moliyaviy yoki boshqa muammolar to'g'risida bankni o'z vaqtida xabardor qilish holatida inqirozga qarshi maxsus strategiya shakllantirilishi kerak:

- bank kuchlari tomonidan shoshilinch auditorlik tekshiruvini o'tkazish, uning ob'ekti nafaqat mijozning moliyaviy holati, balki uning marketing faoliyati, iqtisodiy va mehnat salohiyatining samaradorligi ham bo'lishi mumkin;

- inqiroz holatidan chiqish yo'llarini belgilash, shu jumladan-xizmat ko'rsatish idorasi yordamida;

- qarz oluvchiga bankning shaxsiy aloqalari orqali "buyurtmalar portfeli" ning o'sishini qo'llab-quvvatlash, shu jumladan zarur axborot, tashkiliy va pul yordamini

taqdim etish, soliq to'lovlari takomillashtirish, qo'shimcha barqarorlashtirish krediti berish, kreditni optimallashtirish yoki u bo'yicha foiz to'lovlari.

Samarali kredit strategiyasining muhim sharti muvozanatli tahdidni ta'minlashdir. Shu maqsadda bank kredit siyosati qoidalarini shakllantirish va amalga oshirishda ma'lum qoidalarga amal qilishi kerak. Bankning kredit portfelini diversifikatsiya qilish tavsiya etiladi. Bu, ayniqsa, portfel juda katta hajmga yetganda juda muhimdir.

Kredit strategiyasining tajovuzkorlik darajasini diqqat bilan o'rganish kerak, bu kredit qiymatining bankning jalb qilingan aktivlariga nisbati ko'rsatkichi orqali aniqlanishi mumkin. Ushbu indikator kreditorning o'zi tomonidan sanoat bilan tijorat banklarining faol faoliyati darajasini hisobga olgan holda, ammo xavf yo'qotishlarining yaqinlashib kelayotgan darajasi doirasida tavsiya etilgan ko'rsatkich sifatida belgilanishi mumkin.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ahmad, M. Abu-Alkheil (2012) "Ethical Banking and Finance: A Theoretical and Empirical Framework for the Cross-Country and Inter-bank Analysis of Efficiency, Productivity, and Financial Performance" Ltd. Germany
2. Bekkin R.I., 2009, Islamic economic model and modernity. Marjani Publishers, Moscow
3. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Tafsiri Hilol. Toshkent "Sharq" 2012 5-bet
4. Mufti Taqi Usmoniy. Al-Azhar Fatwa declaring interest permissible. www.albalagh.net/qa/azhar_fatwa_interest.html.
5. Azmat, S., Skully, M., Brown, K., 2015. Can Islamic banking ever become Islamic?